

НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ ПРОГРЕС І ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РОБОЧОЇ СИЛИ В КОЛГОСПАХ

Найважливіша особливість і головне завдання сучасного розвитку сільськогосподарського виробництва полягає у підвищенні його економічної ефективності. Суть цієї проблеми в кінцевому підсумку зводиться до зростання продуктивності суспільної праці внаслідок всебічної інтенсифікації виробництва на основі прогресу науки й техніки, на базі концентрації і спеціалізації сільськогосподарських підприємств.

Роль науково-технічного прогресу в розвитку всього економічного потенціалу країни, в тому числі колгоспного виробництва, посилюється через те, що науково-технічна революція в галузі продуктивних сил у перспективі ставатиме значнішою і глибшою. У Звітній доповіді ЦК КПРС XXV з'їздові партії відзначається, що «...тільки на основі прискореного розвитку науки і техніки можуть бути розв'язані кінцеві завдання революції соціальної — побудоване комуністичне суспільство» [4].

Комплексно впливаючи на все виробництво, науково-технічний прогрес визначає якісно новий етап у розвитку сільського господарства. Поряд з удосконаленням речових факторів виробництва він зумовлює і прогресивний розвиток робочої сили. У зв'язку з високою технічною оснащеністю сільського господарства і широким використанням науково-технічного прогресу істотно ускладнюються і виробничі функції працівника.

Це вимагає значного підвищення культурно-технічного рівня колгоспників, викликає зміни в структурі робочої сили, рівні її підготовки і кваліфікації, а також у самому порядку її функціонування. Змінюється місце і роль особистого фактора в процесі виробництва, характер, зміст сільськогосподарської праці. Зростання здатності робочої сили використовувати в процесі виробництва наслідки науково-технічного прогресу закономірно веде до збільшення ефективності її функціонування, що виявляється у підвищенні продуктивності праці, яке В. І. Ленін назвав одним з корінних завдань розвитку соціалістичної економіки [див. 3, с. 97].

За нинішніх умов інтенсифікації виробництва, коли зростання продуктивності праці є важливим, а в сільському господарстві єдиним джерелом дальшого вдосконалення виробництва, це має особливо велике значення.

Підвищення продуктивності праці в сільському господарстві на 1% дозволить одержати додатково за існуючої кількості працівників більш як на 600 млн. крб. продукції, або дасть змогу повністю задовольнити потребу 3,3 млн. чол. в основних продуктах харчування за науково обґрунтованими нормами [9, с. 36].

Крім того, комплексний розвиток економіки соціалістичного господарства передбачає ліквідацію, на основі швидких темпів

зростання продуктивності праці, відставання сільського господарства від інших галузей.

К. Маркс писав, що «на певному ступені розвитку промисловості ця диспропорція повинна почати спадати, тобто продуктивність землеробства повинна збільшуватись відносно швидше, ніж продуктивність промисловості» [1, с. 106].

За умов технічного переозброєння сільськогосподарського виробництва це стає не тільки об'єктивно необхідним, але й практично можливим. Вказана тенденція активно діяла в роки восьмої, а ще більше протягом дев'ятої п'ятирічки. Однак аналіз матеріалів за 1951—1970 рр. свідчить, що за середньорічними темпами приросту продуктивності праці сільське господарство ще відстає від промисловості, бо згаданий приріст становить відповідно 6,1 і 6,3%.

Не слід забувати також, що специфічні особливості сільськогосподарського виробництва накладають істотний відбиток як на порядок функціонування всіх елементів виробництва, так і на його організацію. До цих особливостей відноситься сезонність робіт, котра стримує підвищення продуктивності праці. Якщо участь колгоспників у громадському господарстві в липні прийняти за 100%, то в січні 1970 р. вона становила 60% по СРСР і 51,1% — по УРСР [16, с. 450—451]. Отже, значне підвищення ефективності функціонування робочої сили, рівномірніше і раціональніше її використання є одним з основних завдань комплексної програми дальшого розвитку сільського господарства.

Перехід його на індустріальну основу за допомогою комплексної механізації, хімізації і проведення крупномасштабних робіт з меліорації земель має забезпечити дальшу інтенсифікацію, що стала основною формою розширеного відтворення в сільському господарстві періоду розвиненого соціалізму. При цьому зростання продуктивності праці відбуватиметься як внаслідок оснащення колгоспів і радгоспів найновішими високопродуктивними засобами виробництва (обсяг поставок таких засобів зростає в середньому в 1,5 раза за кожен нову п'ятирічку), так і внаслідок об'єктивно зумовленого удосконалення форм і методів організації праці.

У наш час дуже важливе значення має не тільки збільшення кількості застосовуваних машин, а й підвищення їх якісних характеристик. Л. І. Брежнев на урочистому засіданні в Алма-Аті вказував, що сьогодні «нам потрібна нова і найновіша техніка, яка б відповідала вимогам великого спеціалізованого виробництва, давала змогу впроваджувати прогресивну технологію» [5, с. 16].

Важливим етапом індустріалізації сільського господарства був дев'ятий п'ятирічний план. Його здійснення вимагало значних капітальних вкладень. При цьому важливу роль відігравали і відіграють наукова обґрунтованість проектів і заходів, їх доцільність та ефективність. Так, загальний обсяг капіталовкладень у сільське господарство становив у дев'ятій п'ятирічці 131 млрд. крб. проти 82 млрд. крб. у восьмому п'ятиріччі. Тільки в колгоспно-рад-

госпне виробництво України за чотири роки дев'ятої п'ятирічки вкладено 16 млрд. крб., або на 16% більше, ніж за попередні п'ять років [6].

Вартість основних виробничих фондів, таким чином, за 1970—1973 рр. збільшилася від 81,5 до 114 млрд. крб. Фондоозброєність праці підвищилася відповідно з 3,2 до 4,4 тис. крб. на одного працівника, а фондоозброєність у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь зросла від 15,2 до 21,1 тис. крб. [10, с. 287; 11, с. 301].

Уже зараз ми можемо повністю (або майже повністю) механізувати основні польові роботи в землеробстві. Наближається до завершення механізація робіт, пов'язаних з посадкою картоплі, з міжрядною обробкою цукрових буряків, кукурудзи, з очищенням зерна та ін. Проте існує ще багато складних проблем, особливо в такій галузі, як тваринництво, котрі, залишаючись нерозв'язаними, гальмують підвищення загального рівня механізації сільськогосподарського виробництва.

Індустріалізація веде до зменшення трудомісткості і скорочення затрат суспільної праці на виробництво одиниці продукції. Протягом 1960—1972 рр. прямі затрати праці на виробництво одного центнера зерна знизилися в колгоспах країни від 6,7 до 2 людино-годин, цукрових буряків — з 3,1 до 1,7, картоплі — з 6,1 до 3,8, молока — від 21 до 12, м'яса (великої рогатої худоби) — з 116 до 67, яєць (на 1 тис. штук) — з 132 до 28 людино-годин [11, с. 404]. А продуктивність праці за цей час в цілому по колгоспах підвищилася на 68% [16, с. 424]. Це привело до зменшення частки робочої сили, зайнятої в сільському господарстві, з 39% у 1960 р. до 26% у 1972 р. [11, с. 501].

К. Маркс і Ф. Енгельс підкреслювали, що скорочення питомої ваги, а потім і абсолютне скорочення кількості працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, є закономірним наслідком його розвитку в умовах науково-технічного прогресу. При наявності великих масштабів виробництва у великому землеробстві праця стає продуктивнішою [див. 1, с. 158—159].

Тільки за восьму п'ятирічку кількість працівників у сільському господарстві нашої країни скоротилася на 1,7 млн. чол., а за дев'яту — ще на 0,8 млн. чол. [7, с. 195]. Всі ці люди влилися в інші галузі господарства.

Розвиток науково-технічного прогресу не тільки сприяє зміцненню матеріально-технічної бази сільського господарства, а й вимагає дальшого удосконалення організації суспільного виробництва. Важливою на сучасному етапі є тенденція до поглиблення агропромислової кооперації. Ще Ф. Енгельс, маючи на увазі велике машинне землеробство, зазначав: «... щоб ці витіснені з землеробства люди не залишались без роботи або не були змушені скупчуватись у містах, для цього необхідно забезпечити їх промисловою працею в самому селі, а це може бути з вигодою для них організовано тільки у великому масштабі» [2, с. 333].

Вищу форму синтезу сільськогосподарського виробництва з промисловістю становлять аграрно-промислові об'єднання, котрі є складовою частиною всього аграрно-промислового комплексу країни. Створення їх знаменує новий етап у розвитку сільського господарства. Ці сфери матеріального виробництва об'єднуються у великих комплексах, що базуються на індустріальних методах ведення всіх виробничих процесів.

Ця форма організації дістала широке застосування у плодово-овочевому, цукробуряковому, виноробному та інших виробництвах. Вона сприяє дальшій індустріалізації сільського господарства, веде до раціональнішого використання як сировини, так і робочої сили. Наприклад, у колгоспі «Дружба народів» Червоногвардійського району Кримської області після введення в дію виноробного, консервного і маслоробного заводів середня зайнятість працездатного колгоспника в громадському господарстві збільшилася від 172 до 278 днів, а оплата праці від 1,7 до 4,9 крб. на день [8, с. 138].

Велику роль у підвищенні ефективності використання трудових резервів села за умов науково-технічного прогресу відіграють спеціалізація господарства і організація великих міжколгоспних і державно-колгоспних об'єднань. На Україні їх нараховується понад 3500. У цих господарствах здійснюються міжгосподарські зв'язки більш ніж 40 культурно-побутових напрямків [13].

Створення спеціалізованих міжколгоспних тваринницьких комплексів по виробництву м'яса, молока, яєць дає можливість на 20—30% зекономити затрати кормів на одиницю продукції при одночасному зниженні затрат праці, у два-три рази підвищити продуктивність праці проти звичайного ведення тваринництва [7, с. 173]. Тому на XXV з'їзді КПРС підкреслювалося, що «...великі можливості швидкого зростання обсягів виробництва, серйозного підвищення продуктивності праці і зниження собівартості закладені в спеціалізації і концентрації виробництва...» [4]. Спеціалізація сільськогосподарського виробництва за умов розвитку соціалізму здійснюється відповідно до вимог економічних законів соціалізму при дотримуванні певної пропорційності. Тут враховуються і ті природно-кліматичні умови, в яких здійснюється процес виробництва, що сприяє повнішому використанню природних ресурсів і економічних умов окремих зон, районів і господарств для збільшення і здешевлення виробництва сільськогосподарської продукції. Як приклад, можна назвати колгосп «Червоноармієць» Балаклійського району Харківської області, який з 1962 р. спеціалізується на виробництві яловичини. За роки спеціалізації він досяг хороших виробничих показників. Якщо раніше один тваринник обслуговував 40 голів, то тепер — в чотири рази більше. Собівартість одного центнера м'яса знизилася більш ніж на 25 крб. Тільки за перші три роки дев'ятої п'ятирічки прямі затрати праці на виробництво одного центнера м'яса скоротилися на 15,2, а молока — 5,2 людино-дня [15]. Щоб

зберігати необхідну пропорційність у розвитку господарства і забезпеченні кращої зайнятості робочої сили, тут піклуються і про розвиток рослинництва. Це дає можливість дещо пом'якшити сезонність у використанні робочої сили. Середня кількість людиноднів, відпрацьованих протягом року одним колгоспником, збільшилася до 292,4 у 1973 р. проти 245,7 у 1971 р., при рівномірнішому розподілі їх за місяцями.

Один з головних напрямків аграрної політики партії на сучасному етапі — це, за словами Л. І. Брежнєва, «створення і вдосконалення такої системи економічних відносин, таких умов, які б забезпечували матеріальну заінтересованість працівників сільського господарства у підвищенні виробництва, далі економічне зміцнення колгоспів і радгоспів» [5, с. 14—15].

Серед нових форм організації праці і використання техніки в колгоспах слід назвати безнарядно-ланкову працю і акордно-преміальну систему її оплати, котрі дають можливість ширше застосовувати матеріальні й моральні стимули. Розмір оплати при цій системі залежить від кінцевого продукту роботи за рік. Впровадження згаданої системи створює умови для гармонійного поєднання індивідуальних і колективних інтересів. Воно спонукає механізаторів і спеціалістів широко використовувати наявні резерви, шукати нових форм, методів виробництва на основі досягнень науки і передового досвіду. Колективна праця спеціалізованих механізованих ланок за безнарядною системою посилює взаємну вимогливість щодо строків і якості виконуваних робіт, відносно трудової дисципліни на виробництві. Така праця сприяє повнішому використанню сільськогосподарської техніки і робочого часу механізаторів.

Наприклад, уже кілька років у колгоспі ім. Ульянова Роздільнянського району Одеської області, як і в багатьох інших колгоспах, збирання кукурузи проводять спеціальні механізовані загони. Практика їхньої роботи говорить про значне скорочення строків збирання, про зростання у 2,3 раза денної продуктивності комбайнів і зменшення у 4 рази втрат робочого часу комбайнерів [17].

Ланкова система організації праці відіграє важливу роль у підвищенні ефективності виробництва і поліпшенні використання кваліфікованої робочої сили. Ця система сьогодні широко використовується у колгоспах Харківської області. Якщо в 1965 р. за механізованими ланками було закріплено близько 50% посівних площ кукурудзи, соняшників, цукрових буряків і картоплі, то в 1973 р. вказані культури вирощувались тільки цими ланками. Зараз у колгоспах області працюють 1094 механізовані ланки, що займаються вирощуванням соняшників, 1106 вирощують цукрові буряки, 386 — картоплю, 1258 — кукурудзу на зерно [14].

Наслідки їх роботи переконують, що на сучасному етапі це одна з найдосконаліших форм організації праці у сільському господарстві. Перехід до неї в колгоспах Харківської області дав можливість зменшити строки виконання сільськогосподарських робіт і прямі затрати праці на один центнер виробленої продукції,

сприяв підвищенню урожайності сільськогосподарських культур. Так, урожайність цукрових буряків збільшилася за 1966—1973 рр. в 1,65 раза, кукурудзи (у перерахунку на сухе зерно) — в 1,90 раза, соняшників — у 1,14 раза [12, с. 117].

Крім того, за цей же час прямі затрати праці на виробництво одного центнера цукрових буряків зменшилися на 0,83, кукурудзи на зерно — на 2,84, картоплі — на 0,39 людино-години [15; 12, с. 118].

Таким чином, науково-технічний прогрес за умов інтенсифікації колективного виробництва є основою підвищення ефективності використання робочої сили.

Всі зазначені вище напрямки зміцнення матеріально-технічної бази і вдосконалення організації суспільного виробництва сприяють раціональному використанню робочої сили, зміцненню економіки господарств, підвищенню добробуту колгоспників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маркс К. Капітал, т. IV. — Маркс К. і Енгельс Ф. Твори. т. 26, ч. II, с. 2—620.
2. Енгельс Ф. Маркс. — Маркс К. і Енгельс Ф. Твори, т. 19, с. 317—333.
3. Ленін В. І. Проект програми РКП(б). — Повн. збір. тв., т. 38, с. 79—121.
4. «Радянська Україна», 1976, 25 лютого.
5. Брежнев Л. І. Великий подвиг партії і народу. К., Політвидав України, 1974. 30 с.
6. Щербицький В. В. Большой хлеб Украины. — «Правда», 1974, 29 жовтня.
7. Государственный пятилетний план развития народного хозяйства СССР. 1971—1975 годы. М., Политиздат, 1972. 455 с.
8. Аграрно-промышленные объединения: принципы организации и опыт развития. Кишинев, 1971. 175 с.
9. Машенков В. Ф. Производительность труда в сельском хозяйстве. М., «Колос», 1974. 231 с.
10. Народное хозяйство СССР в 1970 г. М., «Статистика», 1971. 823 с.
11. Народное хозяйство СССР в 1972 году. М., «Статистика», 1973. 870 с.
12. Народне господарство Харківської області. Харків, «Статистика», 1972. 236 с.
13. Объединенными усилиями. — «Красное знамя», 1974, 3 квітня.
14. Поточний архів Харківського обласного управління сільського господарства.
15. Поточний архів Балаклійського районного управління сільського господарства.
16. Сельское хозяйство в СССР. Статистический сборник. М., «Статистика». 1971. 430 с.
17. Чернецкий Ф. Гектар за час. — «Известия», 1974, 4 жовтня.

В. Т. ГОЛОВІНОВА

ПРЯМІ ГОСПОДАРСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ МІЖ ПРОМИСЛОВІСТЮ І ТОРГІВЛЕЮ

Система зв'язків, що діють в соціалістичній економіці, об'єднує в єдиний народногосподарський комплекс різні структурні ділянки суспільного виробництва, утворюючи між ними відносини взаємної залежності та обумовленості. Ці зв'язки відтворюють виробничу структуру соціалістичного суспільства і його економічні відносини,

в основі яких лежать відносини суспільної власності на засоби виробництва.

Однією з найскладніших ділянок господарських відносин є взаємозв'язки виробництва і торгівлі, регулювання яких, як вказувалося на XXV з'їзді КПРС, потребує істотного поліпшення. Зростання виробництва в поточній п'ятирічці викликає необхідність удосконалення господарських зв'язків торгівлі з промисловістю, вимагає посилення впливу торгівлі на ефективність виробництва.

Мета і форми впливу торгівлі на виробництво обумовлені вимогами економічних законів соціалізму. Взаємовідносини між торговельними підприємствами і підприємствами, що випускають товари народного споживання, будуються на плановій основі.

Економічним інструментом планового пов'язання виробництва та реалізації предметів споживання в сучасних умовах є господарський договір, що укладається між підприємствами-поставщиками і споживачами. Необхідність дальшого підвищення ролі господарських договорів та відповідальності за їх виконання підкреслювалося за XXV з'їзді КПРС [див. 3]. І це цілком природно: при централізованій системі фондового розподілу предметів споживання не залишалося місця для посилення ролі договору в сфері регулювання відносин між підприємствами. Всі умови подібного договору регламентувалися фондовим нарядом, замовлення були фактично тільки заявками і тому його укладання мало, по суті, формальний характер. Внаслідок цього виконання плану по виробництву продукції не взаємопов'язувалося з її реалізацією, оскільки, працюючи на ринок, підприємства разом з тим не зважали на його потреби. Диспропорція між товарною пропозицією і платоспроможним попитом на практиці означала знецінення частини суспільної праці, пряме вирахування частини вартості з національного доходу країни.

Думка В. І. Леніна про те, що « в торгівлі доводиться зважати на те, чого питають » [2, т. 43, с. 301], набуває величезної ваги і для промисловості, що виробляє товари народного споживання.

Значне прискорення науково-технічного прогресу, який посилює об'єктивний процес концентрації, спеціалізації та усупільнення виробництва, обумовило необхідність зміни господарських взаємовідносин у процесі виробництва і реалізації товарів. З метою підвищення впливу торгівлі на промисловість встановлено, що плани виробництва за обсягом, асортиментом та якістю товарів народного споживання, що випускаються в достатній кількості, повинні визначатися на основі замовлень і оформлятися господарськими договорами торговельних організацій з промисловими підприємствами [4, с. 364].

У відповідності з новим порядком планування виникла нова форма взаємовідносин між промисловістю і торгівлею — прямі зв'язки. Прямі господарські зв'язки — одна з форм розподілу виготовленої продукції і розвитку господарської самостійності підприємств для забезпечення їх ефективної господарської діяльності. Господарська самостійність підприємств, які працюють за

системою прямих зв'язків, виявляється в тому, що план складається не за зверху спущеними показниками, а на основі замовлень торговельних організацій, що мають бути прийняті з урахуванням попиту населення. Прямі зв'язки передбачають відповідальність сторін за об'єктивність замовлень і їх повне виконання. Це є однією з найважливіших форм використання закону попиту і пропозиції, що поліпшує взаємовідносини промисловості й торгівлі на сучасному етапі розвитку соціалістичної економіки.

За відносинами виробництва і товарно-грошового обміну класики марксизму-ленінізму вбачали суспільні відносини людей. Тому господарські зв'язки як реальна економічна категорія мають не тільки матеріально-речовий і вартісний, але й соціально-економічний аспекти, що відображують участь виробників та споживачів продукції у суспільному поділі праці і створенні сукупного продукту.

У даний час питання про необхідність розширення економічних зв'язків між промисловістю і торгівлею товарами народного споживання та підвищення їх ролі в господарстві — це не тільки питання економічної теорії, але й партійна директива, що практично втілюється в життя згідно з рішеннями XXV з'їзду КПРС. У зв'язку з цим наукове обґрунтування положення про необхідність розширення і удосконалення вказаних вище відносин є дуже актуальним, тим більше що в теорії й на практиці ще не подолано старі погляди та уявлення з названого питання.

В економічній літературі і господарській практиці прямі зв'язки трактуються по-різному. Одні автори вважають, що прямий господарський зв'язок має місце тоді, коли договір на поставку товарів укладається між промисловими підприємствами і різними торговельними організаціями; що ж до господарських зв'язків за участю посередників у вигляді торговельно-збутових організацій та підприємств, то їх вони до прямих не відносять. Наприклад, С. Григор'єв так характеризує прямі зв'язки: «Це такі господарські взаємовідносини між фабрикою і заводом, з одного боку, і магазином, торгом — з другого, в яких не бере участі посередник — оптова ланка» [15, с. 8]. Подібної думки додержується цілий ряд економістів, які досліджують систему господарських зв'язків підприємств з торгівлею [див. 6, с. 49; 5, с. 11]. З таким однобічним поясненням прямих зв'язків, коли торгівлю обмежують лише роздрібною ланкою і виключають оптову, не можна погодитися. Прямі господарські зв'язки тут зводяться до прямих договірних зв'язків окремих магазинів з фабриками. Разом з тим в умовах і масштабах нашої країни функції організованого замовника з набагато меншою затратою коштів та людських ресурсів і причому більш кваліфіковано можуть здійснювати оптові бази.

Відповідно до іншої точки зору, господарські зв'язки промисловості й торгівлі є прямими як при встановленні безпосередніх відносин між підприємствами і роздрібом, так і у випадку введення в цей «ланцюг» оптово-збутових організацій [див. 11, с. 28]. В такому трактуванні господарські зв'язки існували і до економічної

реформи. Однак в умовах, коли між підприємствами-виготовниками і замовниками стояв показник валової продукції, що недостатньо заінтересовував виготовників у виробництві предметів торгівлі, останні не могли стати реальною основою плану виробництва. Такі прямі зв'язки не сприяли зменшенню товарних запасів, оскільки поставка проводилася строго за фондами, без урахування попиту покупців на певні позиції товарів; вони тільки скорочували шляхи товароруху від фабрик-виготовників до покупців.

Головне, що, на нашу думку, характеризує прямі зв'язки в умовах зрілої соціалістичної економіки — це їх новий економічний зміст. Організаційна форма прямих господарських зв'язків може бути різною: в одних випадках мають місце господарські зв'язки, опосередковані участю оптових баз, в других — роздрібні організації встановлюють відносини безпосередньо з промисловими підприємствами. Але і в тому, і в іншому випадках ці зв'язки за своїм економічним змістом є прямими, бо господарська діяльність підприємств будується з урахуванням замовлень торгівлі, а не на основі сукупності затверджуваних зверху регламентованих показників. Виходячи з цього, ми поділяємо точку зору тих економістів, які при визначенні прямих зв'язків узгоджують їх з новим порядком планування [див. 7, с. 420; 10, с. 86; 12, с. 16; 13, с. 127].

Нові відносини між промисловістю та торгівлею, з одного боку, сприяють встановленню відповідності структур попиту й пропозиції, а з другого, забезпечують економічне стимулювання максимального задоволення трудящих у високоякісних і нових видах товарів, оскільки від виконання плану за обсягом реалізованої продукції і прибутку оцінюється робота підприємства-поставщика і залежно від цього створюються його заохочувальні фонди.

Отже, прямі зв'язки одночасно виступають як інструмент забезпечення найбільш повного задоволення купівельного попиту і як умова успішної реалізації продукції, ефективної господарської діяльності підприємств¹. Прямі господарські зв'язки невідривні від виробництва, розподілу, обміну і споживання, тобто від усіх елементів соціалістичного відтворення. К. Маркс характеризує, їх як акт, що відноситься до ринку, до сфери обігу, але безпосередньо позначається на сфері виробництва [див. 1, с. 262].

Про позитивний вплив нових взаємовідносин промисловості й торгівлі свідчать такі показники промисловості, як запаси готової продукції і дебіторська заборгованість за поставками товарів. Якщо в 1965 р. частка запасів готової продукції у загальній сумі товарно-матеріальних цінностей легкої промисловості становила 2,9%, то в 1970 і 1972 рр. — відповідно 7,3 і 8%. Завдяки зменшенню претензій торговельних організацій до асортименту товарів ско-

¹ Слід підкреслити, що деякі автори якимось однобічно підходять до класифікації зв'язків між промисловістю і торгівлею, вважаючи, що вплив торгівлі виявляється лише в напрямку більш повного виконання промисловістю її замовлень. Так, В. Г. Лопаткін у роботі «Роль торгівлі в соціалістичному відтворенні» пише: «Мета впливу торгівлі на виробництво при соціалізмі полягає в найбільш повному задоволенні потреб населення» [назв. книга, М., 1968, с. 19].

Основні економічні показники господарської діяльності швейних промислових

Назва підприємства	Виробіток на працюючого, тис. крб.			Фондовіддача в % до 1965 р.			Затрати на 1 крб. товарної продукції, коп.		
	1971 р.	1972 р.	1973 р.	1971 р.	1972 р.	1973 р.	1971 р.	1972 р.	1973 р.
Швейна фабрика ім. Тінякова	19,4	21,8	22,8	151,8	166,1	162,1	81—46	81—84	82—11
Об'єднання «Дитодяг» (головне підприємство)	9,03	9,4	10,1	111,7	107,7	134,4	83—36	83—57	82—79

ротився час оплати рахунків, а отже, і дебіторська заборгованість. В 1965 р. в дебіторську заборгованість було відвернуто 2,3% оборотних коштів легкої промисловості, а в 1972 р. — 2% [9, с. 709—716].

Встановлення економічно доцільних прямих зв'язків також позитивно впливає на підвищення ефективності сфери обігу. Зростання швидкості обігу споживчих товарів, зменшення часу обігу відносно скорочує частину суспільних фондів, що перебувають у сфері обігу, і відповідно зменшує фонди у сфері виробництва. Прискорення оборотності товарів тільки на один день рівнозначне вивільненню понад 300 млн. крб. [10, с. 9].

На жаль, ми ще не маємо узагальнених даних про вплив прямих зв'язків на процес відтворення тих підприємств, які перейшли на роботу за цими зв'язками. Про ефективність діяльності підприємств в умовах прямих господарських зв'язків, очевидно, можна судити лише за підсумками виконання планів, зростанням обсягу виробництва і якісними показниками. З цією метою було проаналізовано роботу деяких швейних підприємств м. Харкова, переведених на прямі зв'язки з торгівлею (див. таблицю).

Дані вищенаведеної таблиці про роботу підприємств в нових умовах свідчать про те, що прямі господарські зв'язки підприємств з торгівлею в основному дають позитивні результати. Об'єднання збільшили обсяг виробництва продукції, поліпшили її асортимент на підставі запитів споживачів, знизилася собівартість продукції, зросла продуктивність праці. Посилилася заінтересованість робітників, інженерно-технічних працівників та службовців у результатах своєї праці, що, в свою чергу, позитивно впливає на загальні підсумки виробничої діяльності, сприяючи створенню фонду підприємства за рахунок прибутку.

Таким чином, діяльність підприємств, переведених на прямі господарські зв'язки, підтверджує великі можливості цієї форми взаємовідносин по підвищенню економічної ефективності суспільного

Відприємств Харківської області, переведених на прямі зв'язки

Середня зарплата працюючого, тис. крб.			Зростання вироб- ництва (в % до 1965 р.)			Реалізація риноч- ної продукції (в % до 1965 р.)			Зростання при- бутку (в % до 1965 р.)		
1971 р.	1972 р.	1973 р.	1971 р.	1972 р.	1973 р.	1971 р.	1972 р.	1973 р.	1971 р.	1972 р.	1973 р.

1,24 1,28 1,31 186,2 205,2 208,0 237,6 269,0 262,4 365,7 402,4 387,3

1,25 1,26 1,30 180 183,1 198,8 160,5 159,3 172,1 541,4 581,9 636,1

виробництва. Це особливо важливо у даний час, коли зросли економічні ресурси і суспільні потреби вимагають істотного посилення ефективності виробництва, удосконалення всього економічного механізму країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маркс К. Час обігу. — Маркс К. і Енгельс Ф. Твори, т. 24, с. 257—265.
2. Ленін В. І. X Всеросійська конференція РКП(б). — Повн. збір. тв., т. 43, с. 293—307.
3. «Радянська Україна», 1976, 25 лютого.
4. Постанова ЦК КПСС і Совета Міністрів от 4 октября 1965 г. «О совершенствовании планирования и усилении экономического стимулирования промышленного производства», «Собрание Постановлений правительства Союза Советских Социалистических Республик», 1965, № 15. 530 с.
5. Ануфриенко С. В. Прямые хозяйственные связи предприятий и эффективность производства. М., «Наука», 1969. 128 с.
6. Байков Г. Д. Совершенствование связей торговли с промышленностью. М., «Экономика», 1967. 78 с.
7. XXIV съезд КПСС и использование экономических законов в коммунистическом строительстве. Саратов, 1972. 468 с.
8. Годовые отчеты швейного объединения «Детodeжда» и фабрики имени Тинякова за 1971—1973 гг.
9. Народное хозяйство СССР в 1972 году. Стат. ежегодник, М., 1972. 824 с.
10. Орлов Я., Шиманский В. Реформа и торговля. М., Политиздат, 1970. 240 с.
11. Свищев М. В. Прямые хозяйственные связи как элемент новой системы планирования. — В кн.: Проблемы повышения экономической эффективности общественного производства. Киев, 1968. 80 с.
12. Струев А. М. Торговля и спрос. М., «Знание». 1965. 32 с.
13. Шубладзе Г. О прямых связях торговли с промышленностью в новых условиях хозяйствования. — «Вопросы экономики», 1969, № 13. с. 126—130.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИТИКИ БУРЖУАЗНИХ ПОГЛЯДІВ НА ПОТРЕБИ ЯК ЕКОНОМІЧНУ КАТЕГОРІЮ

Між марксистськими і буржуазними економістами завжди відбувалася гостра ідеологічна боротьба з приводу розуміння суті потреб як економічної категорії. Наявність методологічної і гносеологічної конфронтації між поглядами полягає в тому, що науковому пізнанню економічної суті цієї категорії буржуазні економісти протиставляють її тлумачення як породження мінливої психіки людини. Зусилля буржуазних економістів направлені на те, щоб виключити цю категорію з сфери соціально-історичної обумовленості. При всіх їх претензіях на науковість обґрунтування цієї категорії їхні тлумачення з самого початку і до кінця є антиісторичними і вульгарними. Вони спрямовані не на пошук історично обумовлених, об'єктивно існуючих виробничих відносин, що виражає потреба як економічна категорія, а на визначення потреб як суб'єктивного відчуття індивідуума.

Конкретизація суб'єктивного, на якій роблять наголос буржуазні «теоретики», на практиці виступає як антитеза об'єктивному і науковому її пізнанню. Зводячи суть потреб у безвихідь їх суб'єктивної оцінки, вони тим самим намагаються спростувати науковий метод пізнання суті потреб, спрямований на раціональне протиставлення суб'єктивного і об'єктивного, що містить в собі потреба. Абсолютизуючи суб'єктивний момент у потребах, буржуазні економісти впадають в односторонність і виявляють метафізичний метод свого мислення. Потреби розглядаються ними як спрямовані на самого себе, переломлені крізь призму власного досвіду.

Основні методологічні принципи підходу до визначення суті потреб сучасними ідеологами буржуазії беруть початок ще з суб'єктивної школи в буржуазній політичній економії. Метафізика, суб'єктивізм і індивідуалізм — ось характерні риси методу цієї школи. Методологічна позиція її авторів (Джевонс, Візер, Менгер, Бем-Баверк) зводиться до психологічних відносин між індивідами і готовими благами, встановлення знаку рівності між смаком людини і перешкодами на шляху їх задоволення, а не до соціальних відносин, що встановлюються між людьми у процесі виробництва матеріальних благ.

Теорія «граничної корисності», наприклад, висунута ще в кінці XIX ст. представниками цієї школи, оперує, як видно з її назви, поняттям «корисність», під яким розуміється відношення споживача до продукту, що споживається, причому «корисність» зменшується подібно насолоді в міру того, як кількість товару збільшується. У свою чергу, увялення про корисність ґрунтується на психологічній теорії насолоди і страждання. Буржуазні ідеологи хочуть сконструювати природу людини з принципу «корисності» і тим самим увіковічити цю природу згідно з поглядами на її суть як абсолютну, незмінну і раз назавжди дану. Критикуючи цю проповідь

«геніїв буржуазного безглуздя», К. Маркс писав: «Якщо ми хочемо застосувати цей принцип до людини, хочемо з принципу корисності оцінювати всякі людські дії, рухи, відносини і т. д., то ми повинні знати яка людська природа взагалі і як вона модифікується в кожну історичну дану епоху» [1, т. 23, с. 578].

Проте політична економія не займається вивченням психологічної суті індивідуума. Вона вивчає відносини, що встановлюються між людьми у процесі виробництва матеріальних благ. Тому не метафізична оцінка суті людини буржуазними ідеологами є характерною з економічної точки зору.

Безумовно, задоволення потреб має дуже велике значення в житті людини, однак її життя і діяльність зовсім не зводяться до задоволення потреб. В основі цього «недорозуміння» буржуазних економістів лежить традиційна помилка, що виражається в підміні суспільно-виробничих відносин відносинами людини до якого-небудь предмета задоволення своїх потреб.

Відкидаючи виробничі відносини як зайвий елемент в економічній теорії, представники названої вище школи не можуть знайти обґрунтування того, під яким кутом зору ці економічні явища можуть бути об'єднані в поняття «потреби». Зрозуміло, що всі економічні категорії при такому підході являють собою беззмстовні абстракції, породження мислення людини, її фантазії. Це спрощує економічну дійсність і перетворює представників даної школи буржуазної економії у вульгарних апологетів, які підмінили науковий аналіз економічних явищ різними безглуздими маніпуляціями. «Ця теорія виходить з цілковито фантастичного уявлення, що в економічних відносинах люди виступають тільки в якості споживачів, при цьому вона повністю ігнорує наявність виробництва, значення праці в суспільному розвитку і залишає осторонь головне питання — як виробляються товари, що надходять у споживання» [7, с. 258]. Ф. Енгельс писав: «Люди звикли пояснювати свої дії з свого мислення, замість того щоб пояснювати їх із своїх потреб» [3, т. 20, с. 460].

Саме потреба буржуазії в концепції, що являла б собою реакцію проти економічної теорії К. Маркса, і привела до появи на світ цієї точки зору на потреби, яку проповідують ідеологи буржуазії.

Концепція «граничної корисності» — не тільки результат домислів «теоретиків» буржуазії, а й спроба замінити теорію трудової вартості К. Маркса своєю теорією вартості. Ця концепція робила неможливим відкриття теорії додаткової вартості, цього, за образним висловом Ф. Енгельса, наріжного каменю економічної теорії Маркса.

Однак зміст згаданої вказівки Ф. Енгельса не обмежується тільки рамками наведеного вище. Однією з важливих думок, що міститься в ній, є об'єктивність самої потреби. Потреби людини об'єктивно обумовлюються самою організацією суспільства і перш за все способом виробництва матеріальних благ. «І робітник, що купує картоплю, і полюбовниця, що купує мереживо, — писав К. Маркс, — обоє керуються своєю власною думкою. Проте відмін-

ність їх думок пояснюється відмінністю становища, яке займають вони в суспільстві, є продуктом організації суспільства» [5, т. 4, с. 79].

Ступінь розвитку продуктивних сил суспільства, глибина поділу праці, рівень диференціації і спеціалізації виробництва — яскравий показник розвитку як виробничих, так і особистих потреб. З другого боку, соціально-економічна суть останніх об'єктивно зумовлена виробничими відносинами, що панують в суспільстві. При соціалізмі потреби підпорядковані його головній меті — найбільш повному задоволенню потреб трудящих. Типовою їх рисою є безпосередньо суспільний характер. Вони представлені типом виробничих відносин, які планомірно відтворюються разом з матеріальними засобами існування життя суспільства з метою задоволення зростаючих потреб кожного його члена.

Нарешті, об'єктивність потреби виявляється в тому, що її задоволення не означає її ліквідацію. Вона продовжує існувати як об'єктивно наявна дійсність. Саме у зв'язку з цим Маркс писав: «Потреба індивідуума... не перебуває ні в якому зв'язку з задоволенням потреби» [4, т. 2, с. 128].

Однак сфера потреб паралельно з об'єктивним передбачає і суб'єктивний момент. Поряд з суспільно-виробничим їх походженням потреби є суб'єктивним відображенням об'єктивної нужди, що має тенденцію регулювати поведінку людини, її діяльність, визначати напрямки мислення, почуттів і волі. Тільки в такому співвідношенні й діалектичній єдності об'єктивного і суб'єктивного може бути виражена потреба як економічна категорія. «Споживання, — вказував К. Маркс, — покладає предмет виробництва *ідеально*, як внутрішній образ, як потребу, як спонуку і як мету» [2, т. 12, с. 675]. Але під цим Маркс розумів не однозначну суб'єктивність потреби. Він говорив про ідеальний образ уже створеного виробництвом предмета задоволення потреби, ідеальне його відображення для Маркса не має нічого спільного з витворами голої фантазії.

Таким чином, для правильного розв'язання проблеми потреб потрібний науковий, історико-матеріалістичний підхід. Цей підхід знаходить свою повну протилежність у буржуазних поглядах. Характерним для них є протиставлення об'єктивного і суб'єктивного, надмірна гіпертрофія суб'єктивного. Ірраціональне вираження суті потреб як тенденція в буржуазній політичній економії бере початок ще із згаданої вище суб'єктивної школи і перебуває під впливом не тільки її представників. Гносеологічна ромбінзонада як типовий методологічний принцип при аналізі соціально-економічних явищ доповнюється представниками цієї школи антропологічним психоаналізом в питаннях, пов'язаних з генезисом потреб.

«Потреба, — пише К. Ольденберг, — за загальним правилом спирається на суб'єктивне відчуття» [12, с. 26]. Саме відчуття, а не щось інше лежить в основі поняття потреби в буржуазних економістів. Всі з'ясування суті потреб не йдуть далі ринкової кон'юнктури, динаміки попиту і пропозиції, що означає відхід від наукової методології пізнання явищ економічної дійсності. Бем-Баверк,

наприклад, вважає, що потреба є не що інше як «інтенсивність попиту». Намагаючись вихолостити з цієї категорії її реальний зміст, ідеологи буржуазії вдаються до біологізації їх суті. Це бере свій початок від З. Фрейда, який вважав, що потреби формуються під впливом біологічного інстинкту людини і мають антисоціальну природу. До речі, подібного погляду дотримується і неофрейдист Е. Фромм, для якого психічна діяльність людини вирішує природу потреб, які мають у нього яскраво виражені абстрактні, антисоціальні й антропологічні мотиви [див. 8, с. 38]. Ці психоаналітичні погляди справляють вплив і на сучасних «теоретиків». Ретроспективне зіставлення поглядів представників суб'єктивної школи в буржуазній політичній економії з поглядами сучасних «теоретиків» дає право зробити висновок, що, незважаючи на деяку різноманітність, вони, зрештою, зводяться до суб'єктивного відчуття людини. Так, італійський економіст М. Пантелеоні визначає потреби, як «бажання мати засоби, що здатні заповігати чи ліквідувати неприємні відчуття і викликати, зберегти чи підсилити приємні відчуття» [9, с. 257]. Другий буржуазний економіст Р. Барр вважає, що «економічне поняття потреби є вищою мірою суб'єктивним: індивід і тільки він один вирішує, чи є потреба і в якій мірі» [9, с. 258].

Вбачаючи корінь потреб людини в її абстрактно-психологічній діяльності, буржуазні економісти, по суті, неможуть зрозуміти, що людина і її потреби існують тільки в суспільстві, в його історичному розвитку. Конкретний історичний етап, де існують всі умови для реального виникнення потреб людини, піднімається антропологічною ситуацією, яка раз і назавжди породжує потреби, до яких в свою чергу, повинні пристосуватися всі форми економічного життя суспільства.

Однак, розвиток суспільства — це одночасно і процес зміни потреб. Кожний ступінь в розвитку продуктивних сил змінює структуру потреб. «Традиційному і розрахованому на власне споживання способові виробництва, — підкреслював К. Маркс, — відповідає твердо встановлене коло потреб» [1, т. 23 с. 134]. Прогрес розвитку суспільства тісно зв'язаний із зростанням матеріальних і духовних потреб людини. Вони збільшуються кількісно і змінюються якісно. Прогрес зростання потреб є невід'ємною рисою всякого суспільства, він виражається в дії закону зростання потреб. Але виявляється він не скрізь однаково.

Ідеологи буржуазії, перебуваючи на антиісторичних позиціях, при розгляді потреб не тільки допускають метафізику в методології суспільних наук, але й намагаються науково обґрунтувати вічність і незмінність капіталізму як суспільно-економічної формації. Так, органічно нерозривна з капіталізмом приватна власність, на їхню думку, є закономірною і необхідною, а «потреба приватної власності, — як підкреслює П. Уайлз, — органічно притаманна людській природі» [9, с. 257].

Однією з прубих методологічних помилок буржуазних економістів є відрив потреб, а також споживання як форми їх задоволення від виробництва матеріальних благ. «Виробництво, — пише

один із них, — не обов'язково залежить від споживання. Воно може розвиватися і без споживання. Можна виробляти більше чи менше того, що споживається. Виробництво технічно і організаційно не залежить від споживання» [див. 14]. Протиставлення виробництва і споживання не дозволяє з'ясувати місце і роль потреб у процесі розширеного відтворення суспільного виробництва. Буржуазні економісти не розуміють діалектичного зв'язку між виробництвом і потребами. Виробництво і потреби для них не існують в одному цілому, вони розривають їх, стверджуючи, що потреби залишають далеко позаду виробництво, яке не в змозі їх задовольнити. Для них не виробництво, а особисті потреби стають основою і керівним фактором при розгляді економічних процесів. Але «виробництво, — вказував К. Маркс, — створює споживання: 1) виробляючи для нього матеріал, 2) визначаючи спосіб споживання, 3) викликаючи у споживача потребу, предметом якої є створений ним продукт. Воно виробляє через це предмет споживання і спонуку до споживання. Цілоком так само споживання породжує здатності виробника, викликаючи в ньому спрямовану на певні цілі потребу» [2, т. 12, с. 676].

На думку представників буржуазних теорій «центральнокерovanого господарства» і «командної економіки» взаємозв'язок між виробництвом і споживанням властивий тільки стихійно ринковому механізму, що є невід'ємною складовою частиною капіталістичного способу виробництва і тому звеличується ними. На основі цього буржуазні економісти стверджують, що соціалізм і комунізм не ставлять своєю метою задоволення особистих потреб трудящих. Вони запевняють, що для соціалізму характерне зневажання потреб людини. Західнонімецький економіст В. Ойкен прямо вказує на послаблення впливу особистих потреб і їх задоволення в економіці соціалізму [див. 13]. Проте ця вигадка повністю спростовується реальною дійсністю соціалізму.

Споживання основних продуктів на душу населення в нашій країні неухильно зростає. Так, у 1973 р. порівняно з 1913 р. споживання, наприклад, м'яса підвищилося в 1,7 раза, молока і молочних продуктів — в 1,9, риби — в 2,4, яєць — в 4, цукру — в 5 разів [див. 10].

Поряд з предметами споживання розширився продаж населенню товарів культурно-побутового призначення: телевізорів, радіоприймачів, холодильників, мотоциклів, легкових автомобілів. Все більш повно задовольняється потреба в житлі — одна з найголовніших серед матеріальних і соціальних потреб. Успішному розв'язанню житлової проблеми сприяє широке розгортання будівництва сучасними індустріальними методами. За розмахом житлового будівництва СРСР займає перше місце в світі. Тільки за два роки дев'ятої п'ятирічки (1971—1972) в цілому по країні було збудовано 4,7 млн. квартир загальною площею 222,8 млн. кв. м. Загальна площа в середньому на одного міського жителя в кінці 1973 року досягла 11,9 кв. м. Великий розмах житлового будівництва характерний і для Харкова (див. таблицю).

Зростання житлового фонду м. Харкова (тис. кв. м)

Показники	1966 р.	1967 р.	1968 р.	1970 р.	1971 р.	1972 р.	1974 р.
Загальна (корисна) площа	12177,8	12763,5	13437,5	14906,5	15610,7	15960,8	17402,8
В тому числі нове будівництво	606,6	630,4	722,9	838,7	794,0	767,3	737,7

Як видно з таблиці, загальний розмір житлової площі в місті збільшився в 1973 р. порівняно з 1966 р. в 1,37 раза.

Все це свідчить про підвищення народного споживання і матеріального добробуту в СРСР. Найбільш повне задоволення зростаючих матеріальних і культурних потреб радянських людей — найвища мета виробництва при соціалізмі. Це ще раз знайшло підтвердження в рішеннях XXV з'їзду КПРС. «Найповніше задоволення матеріальних і культурних потреб радянського народу, — говорив О. М. Косигін, — це найвища мета економічної політики партії» [6].

Спотворено тлумачать дійсність теоретики «індустріального суспільства». Вони вважають головною метою виробництва при капіталізмі поліпшення «добробуту індивідуумів». Проте під цими «індивідуумами» треба розуміти тільки представників панівних класів. Майбутнє капіталізму видається за стадію «найвищого споживання», за «еру високого масового споживання», якої досягає суспільство, коли виходить за «межі зрілості» (В. Росту). Задоволення потреб людини визначається як основний фактор розвитку суспільства. При цьому суспільство виступає як механічна сукупність невимогливих споживачів. На цій основі буржуазні «теоретики» виносять «смертний вирок» соціалізму і комунізму як «дивній формі сучасного суспільства», яка не здатна на швидкий розвиток народного споживання. Вони вбачають в новому суспільстві тільки можливість розвитку продуктивних сил, а не народного споживання. Можливість збільшення народного споживання створює, на їх думку, тільки «індустріальне суспільство».

В останній час буржуазні теоретики поширюють нові концепції, однією з яких є концепція «якості життя». З її допомогою вони намагаються виправдати політику монополій, спрямовану на зменшення індивідуального споживання у зв'язку з розширенням інверсії. Ця концепція намагається виправдати хронічне зниження зарплатної плати, збільшення податків, погіршення умов праці й рівня життя трудящих в країнах капіталу. Одночасно, силкуючись перерутити суть соціалістичного споживання, вони висувають теорію «споживчого соціалізму», яка стверджує, що соціалістичне суспільство, нібито, поступово втрачає свою революційність, «обуржуазюється» і набуває рис «споживчого суспільства». Однак, не виправдання становища різними концепціями, а тільки його радикальні зміни можуть привести до істотних зрушень у всіх сферах жит-

тя капіталістичного суспільства. В умовах державно-монополістичного капіталізму все більше поглиблюється розрив між потребами трудящих і рівнем їх задоволення. Тісно зв'язані з вимогами, які ставить сучасна науково-технічна революція, потреби трудящих об'єктивно формуються, змінюються і зростають в масштабах суспільства. Значно збільшується, наприклад, частина потреб, що зумовлює вартість робочої сили.

Отже перекинувшись буржуазними економістами суть потреб як породження суб'єктивної оцінки, попиту і т. д. є тим елементом, за допомогою якого буржуазні ідеологи намагаються реалізувати свою мету: затемнити класове розуміння потреб трудящими і приховати об'єктивну необхідність їх задоволення. Проте швидкий розвиток потреб в сучасному капіталістичному суспільстві вже вступив у нерозв'язану в його умовах суперечність. Буржуазна економічна думка не зацікавлена в науковому обґрунтуванні потреб як економічної категорії, вона все далі заходить в безвихідь при аналізі явищ і процесів реальної дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маркс К. Капітал. — Маркс К. і Енгельс Ф. Твори, т. 23. 847 с.
2. Маркс К. Вступ. — Маркс К. і Енгельс Ф. Твори, т. 12, с. 665—694.
3. Енгельс Ф. Роль праці в процесі перетворення мавпи в людину. — Маркс К. і Енгельс Ф. Твори, т. 20. с. 453—465.
4. Маркс К. і Енгельс Ф. Святе сімейство. — Маркс К. і Енгельс Ф. Твори, т. 2, с. 3—219.
5. Маркс К. і Енгельс Ф. Злиденність філософії. — Маркс К. і Енгельс Ф. Твори, т. 4, с. 65—178.
6. «Радянська Україна», 1976, 2 березня.
7. Альтер Л. Б. Буржуазная политическая экономия США. М., «Наука», 1971. 623 с.
8. Добренков В. И. Неофрейдизм в поисках «истины». М., «Мысль», 1974. 143 с.
9. Критика буржуазных концепций экономики социализма. М., «Наука». 1971. 193 с.
10. Народное хозяйство СССР в 1922—1972 гг. М., «Статистика», 1972. 372 с.
11. Дані Харківського обласного статистичного управління за 1974 р.
12. Ольденберг К. Потребление. Пг., 1924.
13. W. Eucken. Die Grundlagen der Nationalökonomie. München, 1963, S. 25.
14. Zeitschrift für Staatssoziologie. 1961, № 2, S. 1—2.

Проф. О. П. МАМАЛУЙ, Л. С. АРТАМОНОВ

ПІДВИЩЕННЯ ЖИТТЕВОГО РІВНЯ РАДЯНСЬКОГО НАРОДУ У ПЕРІОД РОЗВИНУТОГО СОЦІАЛІЗМУ

Підвищення матеріального добробуту і культурного рівня життя народу є основним змістом всієї економічної політики і діяльності Комуністичної партії Радянського Союзу. Ще до Жовтневої революції, на початку XX ст., В. І. Ленін так сформулював головне завдання партії: «Ми боремось за свободу і щастя всіх, хто працює» [2, т. 7, с. 129]. Він підкреслив, що партія віддасть всі си-

енергію знищенню гніту експлуатації і побудові суспільства, в якому все буде підпорядковано забезпеченню «...повного добробуту і вільного всебічного розвитку всіх членів суспільства» [2, т. 6, с. 218]. Передбачення В. І. Леніна стало дійсністю в нашій країні, де затвердився лозунг «Все в ім'я людини, все для блага людини». Історія радянського суспільства — це історія неухильного зростання життєвого рівня народу.

Передбачення В. І. Леніна і політика партії реальні тому, що вони випливають з наукового визнання природи соціалістичного ладу, дії об'єктивних економічних законів і, в першу чергу основного економічного закону соціалізму. В. І. Ленін писав, що «розвиток продуктивних сил сам прагне до тієї ж мети, яку поставили собі соціалісти» [2, т. 2, с. 8].

Заміна приватно-капіталістичної власності суспільною власністю на засоби виробництва і ліквідація експлуатації людини людиною породжує такий економічний устрій, який безпосередньо підпорядковує розвиток продуктивних сил все більш повному задоволенню матеріальних і духовних потреб всіх членів суспільства. З цього приводу Ф. Енгельс вказував: «Коли з сучасними продуктивними силами стануть поводитися відповідно до їх пізнанні, на решті, природи, суспільна анархія у виробництві заміниться суспільно-планомірним регулюванням виробництва відповідно до потреб як суспільства в цілому, так і кожного його члена зокрема» [1, т. 20, с. 275].

У будь-якому суспільстві виробництво в кінцевому підсумку підпорядковане споживанню (мається на увазі особисте споживання). Однак, тільки в умовах комуністичної суспільно-економічної форми ця кінцева мета збігається з безпосередньою метою виробництва. Цю особливість нового ладу, який змінив капіталізм, підкреслювали класики марксизму-ленізму. Так, у промові на І з'їзді Рад народного господарства 26 травня 1918 року В. І. Ленін говорив: «Тільки соціалізм дасть можливість широко розповсюдити і по-справжньому підпорядкувати суспільне виробництво і розподіл продуктів за науковими міркуваннями, відносно того, як зробити життя всіх трудящих найлегшим, таким, яке давало б їм можливість добробуту. Тільки соціалізм може здійснити це. І ми знаємо, що він повинен здійснити це» [2, т. 27, с. 366].

Об'єктивна мета соціалізму полягає не в простому підпорядкуванні виробництва споживанню, а в забезпеченні найбільш повного при досягнутих можливостях задоволення постійно зростаючих потреб як всього суспільства в цілому, так і кожного його члена, зокрема. Ця мета з розвитком продуктивних сил соціалізму все повніше реалізується. На кожному етапі розвитку радянського соціалістичного суспільства зв'язок і оптимальне співвідношення виробництва і споживання здійснюються в різній мірі та різній формі в залежності від рівня розвитку продуктивних сил і зрілості соціалістичних виробничих відносин.

Комуністична формація в своєму розвитку проходить дві фази — соціалізм і комунізм, що відрізняються рівнем розвитку про-

дуктивних сил і зрілістю виробничих відносин. Між капіталізмом і соціалізмом лежить перехідний період, на протязі якого створюються соціалістичні виробничі відносини. У нашій країні перехідний період завершився утвердженням повного панування соціалістичної власності у двох її формах: загальнонародній і колгоспно-кооперативній. Суспільство почало розвиватись на власній основі, що обумовило більш повне виявлення і здійснення економічних законів соціалізму, оптимальне співвідношення виробництва і споживання, на базі чого почав швидше підвищуватися матеріальний та культурний рівень життя народу. Нашій країні довелося пережити тяжкі випробування Великої Вітчизняної війни, багато сил і коштів витратити на відтворення зруйнованої війною економіки. І все ж вже у 60-х роках наш народ під керівництвом Комуністичної партії будував розвинуте соціалістичне суспільство. Саме на цьому етапі створилися всі умови для найбільш швидкого і повного здійснення головної мети соціалізму.

Творчо застосовуючи марксистсько-ленінську теорію з урахуванням особливостей кожного етапу розвитку соціалістичного суспільства та міжнародного становища, Комуністична партія організовує радянський народ на виконання народногосподарських планів, в яких накреслюються заходи по розвитку продуктивних сил і удосконаленню соціалістичних виробничих відносин. При цьому на кожен п'ятирічку ставиться те чи інше головне завдання. Так, в роки довоєнних п'ятирічок були вирішені такі історичні завдання, як індустріалізація країни, колективізація сільського господарства, повна побудова соціалізму, що забезпечило економічну незалежність і обороноздатність країни. Незважаючи на те, що розв'язання цих завдань вимагало великих матеріальних затрат, Комуністична партія і Радянський уряд у цей період багато зробили для поліпшення життя трудящих: були назавжди ліквідовані експлуатація людини і безробіття, робочий день скорочено до 8 годин, був затверджений принцип оплати праці за її кількістю і якістю незалежно від статі і національності, було значно поліпшено харчування населення, покінчено з епідемічними захворюваннями трудящих, забезпечено безкоштовне навчання і медичне обслуговування та ін. У 1940 р. реальні прибутки на одного робітника були вже в 2,7 рази, а селянина — в 2,3 рази вище, ніж в 1913 р. [6, с. 68]. У цей період була проведена культурна революція, яка ліквідувала неписьменність: процент письменних зріс з 28,4 у 1926 р. до 87,4% у 1939 р. Помітно збільшилася чисельність спеціалістів у народному господарстві з спеціальною середньою і вищою освітою. Держава взяла на себе значну частину турбот та витрат по вихованні підростаючого покоління. Все це стало можливим тому, що вже у довоєнний період розвитку нашого суспільства виявилися великі переваги соціалізму, які забезпечили планомірне зміцнення продуктивних сил розширення промислового і сільськогосподарського виробництва.

При соціалізмі кожний ступінь зростання матеріального виробництва приводить до поліпшення життя народу, підвищення його

культури, все тіснішим і більш оптимальним стає взаємозв'язок виробництва і споживання. Маркс вказував, що в комуністичному суспільстві розширення і скорочення виробництва визначатиметься «відношенням виробництва до суспільних потреб, до потреб суспільно розвинутих людей» [1, т. 25, ч. I, с. 265].

Однак на кожному етапі цей загальний зв'язок матиме свої специфічні риси. В умовах розвинутого соціалізму значення суспільних і особистих потреб зростає. Саме тут вони починають у повній мірі визначати цілеспрямованість суспільного виробництва. Економічна ефективність виробництва обумовлюється тим, наскільки правильно воно відповідає потребам суспільства і кожного його члена, задовольняє попит трудящих у товарах в необхідній кількості та якості. Кількісне зростання виробництва стає дійсно ефективним тоді, коли споживач зможе придбати в розмірі свого трудового внеску в суспільне виробництво необхідні йому матеріальні блага і в певний строк. Споживач стає немовби контролером над тим, чи потрібен той або інший продукт суспільству, чи відповідає його кількість і якість суспільним потребам. У посиленні значення особистого споживання і потреб виявляється специфіка дії основного економічного закону соціалізму на сучасному етапі. Все повніше реалізується головна мета соціалізму, що стає необхідною умовою дальшого розвитку продуктивних сил. Враховуючи це, Комуністична партія у рішеннях XXIV з'їзду підкреслила: «І наші цілі, і зростаючий економічний потенціал, і потреби розвитку народного господарства роблять можливим і необхідним глибший поворот економіки до вирішення різноманітних завдань, зв'язаних з підвищенням добробуту народу» [3, с. 47]. Такий курс є вирішальним на десяти п'ятирічку і тривалу перспективу. Забезпечення значного підвищення матеріального і культурного рівня життя народу на основі науково-технічного прогресу, високих темпів розвитку соціалістичного виробництва, підвищення його ефективності було головним завданням дев'ятої і є вищою метою десятої п'ятирічок. Це стало можливим тільки на етапі розвинутого соціалізму. Л. І. Брежнєв говорив: «Ми ставимо і розв'язуємо сьогодні такі завдання, про які на попередніх етапах могли тільки мріяти» [3, с. 44].

Реалізація мети соціалістичного виробництва знаходить виявлення у динаміці показників життєвого рівня народу, що виражає ступінь або повноту задоволення потреб трудящих. Для забезпечення найбільш повного задоволення постійно зростаючих потреб необхідно правильно визначити обсяг, структуру і закономірність їх дальшого зростання і зміни. Тільки за цих умов можна розробити науково обгрунтовані плани підвищення життєвого рівня і успішно їх реалізувати. Вирішення цієї проблеми здійснюється на основі всебічного урахування і використання вимог основного економічного закону соціалізму, а також цілого ряду інших об'єктивних економічних загальних і специфічних законів — закону підвищення потреб, закону відшкодування суспільно-необхідних витрат робочої сили, закону поділу за працею, соціалістичного закону на-

родонаселення та ін. Вимоги цих економічних законів конкретизуються на кожний період окремо.

В будь-якому суспільстві особисті потреби розрізняються за змістом як матеріальні, фізичні, духовні, або культурні, та соціальні. Разом вони утворюють систему потреб, що охоплює всі сторони життя людини. Для кожного способу виробництва характерна своя система потреб, що визначається рівнем розвитку продуктивних сил і характером виробничих відносин. Однак у кожному суспільстві діє загальний економічний закон підвищення потреб, який обумовлює, загальне підвищення потреб разом з розвитком матеріального виробництва.

У соціалістичному суспільстві закон підвищення потреб тісно взаємодіє з системою економічних законів соціалізму, в першу чергу з основним законом. Тому він тут набуває специфічного змісту та форм виявлення. Крім того на кожному етапі розвитку він також набуває особистих рис. Ця специфіка виявляється перш за все в тому, що при соціалізмі при однаковому з капіталізмом рівні розвитку матеріального виробництва більш високі темпи зростання потреб і розширення їх різноманітності. Це обумовлено більш високим рівнем задоволення усіх потреб. У період розвинутого соціалізму під впливом науково-технічного прогресу і всебічного розвитку трудящих, відбувається процес інтенсифікації потреб, що означає їх прискорене зростання при скороченні строку між виникненням нових потреб та їх масовим розповсюдженням і задоволенням. Самі потреби стають більш якісними, складними і удосконаленнями, різноманітними.

Вимоги закону підвищення потреб враховуються при складанні річних, п'ятирічних та перспективних планів розвитку економіки. Однак для кожного періоду існує своя система потреб, що залежить від цілого ряду факторів, головним з яких є обсяг виробництва матеріальних благ, рівень споживання, ціни на товари і послуги, характер праці, національні особливості, кліматичні умови та ін.

Розвиток соціалістичного суспільства обумовлює не тільки зміну і удосконалення змісту й зростання обсягу потреб, але й зміну та удосконалення усієї системи їх задоволення.

Якщо при капіталізмі задоволення потреб обмежується вартістю робочої сили, то в соціалістичному суспільстві воно обумовлено вимогам основного економічного закону соціалізму, реалізацією мети соціалізму і обмежується тільки досягнутим рівнем матеріального виробництва, при цьому інтервал між виникненням і можливістю задоволення потреб скорочується з розвитком продуктивних сил.

Змінюється економічний характер споживання: з приватного, стихійного в умовах капіталізму в планово організований, суспільно керований процес при соціалізмі. В соціалістичному суспільстві державні й наукові установи та органи вивчають потреби різних груп населення, визначають їх розмір і можливий рівень задоволення. У свою чергу, соціалістичне суспільство впливає на форму-

вання розумних і необхідних потреб, враховує бажані і корисні і обмежує небажані, шкідливі для суспільства потреби, заохочує ті з них, які сприяють вирішенню завдань фізичного, ідейно-морального та естетичного виховання.

При встановленні загальної маси потреб, що передбачаються для задоволення на той чи інший період, важливим є визначення нижчої і вищої межі рівня та обсягу задоволення потреб для фіксації їх у плані.

При встановленні нижчої межі потреб для різних груп населення враховуються вимоги загального об'єктивного економічного закону відшкодування затрат робочої сили. Цей закон був відкритий К. Марксом, який вказував, що «... завжди може бути проведена різниця між тією частиною праці, продукт якої входить у безпосереднє індивідуальне споживання виробників та членів їх сім'ї і..., другою частиною праці..., продукт якої завжди служить задоволенню загальних суспільних потреб, як би не розподілився цей додатковий продукт і хто б не функціонував як представник цих суспільних потреб» [1, т. 25, ч. II, с. 412]. У соціалістичному суспільстві цей закон діє у взаємозв'язку з системою специфічних законів і тому набуває особливого виявлення. Відтворення робочої сили тут зливається з процесом всебічного розвитку людини і тісно взаємодіє з законом розподілу за працею. Розв'язання цієї проблеми на сучасному етапі набуває нових рис. Розвинуте соціалістичне суспільство передбачає задоволення усіх все зростаючих потреб першої необхідності, забезпечення нормального фізичного і духовного розвитку людини.

Вищою межею задоволення потреб є науково обгрунтовані норми споживання, що розробляються на кожний період. Критерієм тут є найбільш раціональна і повна реалізація об'єктивної мети соціалізму. На думку деяких економістів, у період розвинутого соціалізму поряд із законом розподілу за працею діє закон розподілу пропорціонально потребам [16, с. 70]. Дія цього закону виявляється в тому, що частка продукту яку одержує член суспільства, визначається не його індивідуальним внеском у сукупну суспільну працю, а часткою його індивідуальних потреб обумовленого виду. Оскільки потреби при соціалізмі задовольняються ще не повністю, то фактично ми маємо розподіл не за потребами, а розподіл пропорціонально потребам. У період зрілого соціалізму поступово створюються умови для реалізації принципу «від кожного — по здібностям, кожному — по потребах». Вже у дев'ятій п'ятирічці Комуністична партія поставила завдання, виходячи з економічних можливостей, забезпечувати потреби на основі індивідуальних смаків та запитів трудящих.

При визначенні обсягу і структури потреб, що передбачаються для задоволення на даний плановий період, виходять з розрізнення суспільних нормальних, реально можливих та ідеальних потреб. Перші — це потреби, які ввійшли у норму більшості людей і їх задоволення можливе у сучасний період тому, що вже досягнуто відповідний рівень розвитку матеріального виробництва. Ре-

ально можливі потреби — це такі що можуть бути задоволені не одразу, а в найближчий період, вони вже існують і відомі. Ідеальні потреби — це такі, які передбачаються і виникають у майбутній період, виходячи з можливого розвитку матеріального виробництва, розвитку особи та суспільства в цілому. При визначенні останніх соціалістичне суспільство виходить з необхідності врахування всіх можливих суспільно розумних потреб задоволення яких зможе забезпечити найкращі умови для всебічного розвитку людини.

В. І. Ленін писав, що з розвитком соціалістичного суспільства з підвищенням його культури потреби людей ставатимуть все більш розумними: «...Вища фаза розвитку комунізму.... має на увазі і не теперішню продуктивність праці і не теперішнього обивателя, здатного «зря» — як-то бурсаки у Помяловського — псувати склади суспільного багатства і вимагати неможливого» [2, т. 33, с. 92]. Але поки що в практиці порівнюється фактично досягнутий рівень споживання, який відбиває обсяг задоволених потреб з нормативними бюджетами їх забезпечення.

При вирішенні завдання найбільш повного задоволення потреб на сучасному етапі всебічно реалізується принцип соціалізму — що вигідно суспільству в цілому, повинно бути вигідно кожному його члену та колективу і навпаки.

У зв'язку з необхідністю більш точного врахування потреб і найбільш повного їх задоволення особливого значення набуває питання встановлення оптимальності у співвідношенні виробництва і споживання, відповідності структури виробництва структурі потреб суспільства в цілому і кожного його члена.

При соціалізмі, де існує товарне виробництво, відповідність між виробництвом і споживанням встановлюється у плановому порядку шляхом планового визначення обсягу платоспроможного попиту і обсягу запропонованих благ і послуг. Раніше в нашій економічній літературі мала місце помилкова точка зору, що при соціалізмі завжди повинно бути так, щоб платоспроможний попит випереджав пропозицію. Комуністична партія відкинула цю точку зору і вказала на необхідність забезпечення випереджаючого розвитку матеріального виробництва порівняно з попитом. Так, у рішеннях XXIV з'їзду КПРС підкреслено, що «виробництво товарів народного споживання повинно зростати вищими темпами, ніж грошові доходи радянських людей» [3, с. 51]. Тому при зростанні роздрібного товарооборту державної і кооперативної торгівлі за дев'яту п'ятирічку на 42% і обсягу платних послуг на 46% грошові доходи населення передбачалося збільшити на 41% [6, с. 285]. Таке співвідношення дає змогу повністю реалізувати грошові заощадження трудящих і повніше задовольняти їх потреби. Важливе значення в цьому плані має ціноутворення. Через ціну суспільство заохочує чи скорочує споживання тих або інших товарів і послуг. Не менш важливу роль при утворенні співвідношення попиту і пропозиції відіграє заробітна плата. Виходячи з обсягу виробництва матеріальних благ і платних послуг, у дев'я-

тій п'ятирічці грошова заробітна плата робітників та службовців збільшилася на 20%, а оплата праці колгоспників — на 25%. На десяту п'ятирічку намічено підвищити зарплату ще на 16—18%, а доходи колгоспників — на 24—27% («Радянська Україна», 1976, 25 лютого).

Співвідношення платоспроможного попиту і пропозиції товарів та платних послуг при соціалізмі не може бути точним вираженням співвідношення виробництва і споживання, бо частина потреб членів суспільства задовольняється безкоштовно або на пільговій основі.

Враховуючи особливості сучасного періоду розвитку економіки, при плануванні оптимального співвідношення виробництво — потреби — споживання значно збільшується частка останнього і прискорюються темпи його зростання як на поточну п'ятирічку, так і в перспективі. Це виявляється у збільшенні частки фонду споживання в національному доході до 80% у десятій п'ятирічці. Про прискорення темпів зростання споживання свідчить також скорочення розриву між I і II підрозділами суспільного виробництва. Крім того у галузях важкої промисловості все більш питому вагу починає займати виробництво товарів народного споживання — електроприладів, товарів культурно-побутового призначення тривалого користування та ін.

Можливість збільшення споживання обумовлена значним зростанням національного доходу — у 2 рази тільки за період з 1960 по 1970 рр. Приблизно на 87—100 млрд. крб. намічено збільшити його в десятій п'ятирічці. Це дало змогу підняти абсолютний приріст фонду споживання на душу населення з 28 крб. в сьомій п'ятирічці до 48 крб. у восьмій та 63 крб. у дев'ятій п'ятирічці [14, с. 38]. На основі цього були підвищені реальні прибутки на душу населення тільки за минулі 15 років удвічі, а за дев'яту п'ятирічку вони збільшилися ще майже на 25%. Про прискорення темпів зростання матеріального добробуту радянського народу свідчить така таблиця [11, с. 105].

Таблиця 1

	1940—1965 рр.	1961—1965 рр.	1966—1970 рр.	1971—1975 рр.
Національний доход, % у 6 разів		132	144	139
Реальні доходи на душу населення у 3 рази		119	133	131

Як видно з цих даних, починаючи з 1961 р. значно скорочується різниця у темпах зростання національного доходу і реальних доходів — з 11% у восьмій п'ятирічці до 8% у дев'ятій.

Все це дало можливість підняти ступінь задоволення потреб трудящих. Маса необхідних засобів існування людини з науково-

обґрунтованих норм споживання розраховується у так званому раціональному бюджеті і виражається у певній грошовій сумі. За даними економістів Г. С. Саркісяна і Н. П. Кузнецової ця грошова сума (з урахуванням цін на товари і послуги) на міську сім'ю з чотирьох чоловік в 60-ті роки в середньому становила 147 крб. [15, с. 165]. У дев'ятій п'ятирічці середньомісячна заробітна плата робітників і службовців збільшилась з 122 крб. у 1970 р. до 146 крб. у 1975 р. До 170 крб. вона зросте у новій п'ятирічці. Коли ж врахувати різні виплати та пільги, а також кількість благ, які трудящі одержують безкоштовно, то ця цифра дорівнюватиме 198 крб. [«Радянська Україна», 1976, 2 березня].

Наведені вище середні дані про фактичний рівень задоволення потреб не точно відбиває стан різних груп населення за рівнем заробітної плати. У період розвинутого соціалізму суспільство вирішує завдання встановлення соціальної однорідності, зближення доходів різних груп трудящих, які обумовлені неоднорідністю праці і різною кількістю членів сім'ї. З цією метою підвищується мінімум заробітної плати, ставки працюючих у важких кліматичних умовах чи віддалених районах. Так, вже у 1970 р. частка осіб, у яких заробітна плата становить менше 70 крб. за місяць, знизилась порівняно з 1956 р. у 4 рази, а тепер буде завершено перехід мінімуму заробітної плати до 70 крб. у всьому народному господарстві. З 1965 до 1976 рр. чисельність населення з грошовими доходами 100 крб. і більше на кожного члена сім'ї зросла у 8,5 разів («Радянська Україна», 1976, 25 лютого).

Зростання заробітної плати і реальних доходів трудящих супроводиться збільшенням виробництва необхідних населенню товарів та послуг. При цьому слід підкреслити, що ціни не тільки не зростають, але й знижуються в міру підвищення продуктивності праці. Це дає змогу підняти ступінь задоволення потреб людей.

На розвиток легкої і харчової промисловості та сфери побутового обслуговування у десятий п'ятиріччі виділено 31 млрд. крб. («Радянська Україна», 1976, 25 лютого).

На даному етапі посилюється роль важкої промисловості у виробництві товарів народного споживання. Вже тепер 3/4 товарів культурно-побутового призначення і господарського вжитку, що надходять у торговельну мережу, дають ці галузі.

Накреслюючи плани розвитку виробництва товарів народного споживання, партія вирішує це завдання на новій якісній основі. Підкреслюючи необхідність збільшення випуску товарів високої якості та необхідного асортименту, причому саме таких, які користуються у населення великим попитом.

У сучасний період швидко зростають потреби непродовольчих товарів. Важливою рисою сучасного споживання є зміна його структури, у бік збільшення висококалорійних споживних продуктів. Так, тільки за чотири роки (1971—1974) споживання на душу населення м'яса і м'ясних продуктів зросло на 7 кг, а за 1966—1974 рр. — на 14. кг, молока і молочних продуктів — відповідно на

5 і 61 кг, яєць — на 46 і 81 шт., овочів та бахчових культур — на 5 і 15 кг, а споживання хліба та хлібопродуктів зменшилось на 4 і 13 кг [17, с. 43]. Внаслідок цього раціон харчування у країні в середньому перевищує раціон, досягнутий у восьмій п'ятирічці, на 150 калорій і в 1975 р. становив 3150 калорій, не враховуючи деяких особливостей в окремих республіках.

З розвитком матеріального виробництва, збільшенням та підвищенням загальної культури трудящих більш швидкими темпами зростають потреби у промислових товарах, особливо в товарах культурно-побутового призначення. Виробництво цих товарів за поточну п'ятирічку збільшиться на 57%, тоді як загальний обсяг виробництва групи «Б» зросте на 30—32%. До кінця п'ятирічки на кожні 100 сімей в нашій країні буде 72 телевізори, 86 радіоприймачів і радіол, 64 холодильника та ін. У 1973 р. споживання тканин на душу населення становило 32,3 кв. м проти 26,5 кв. м у 1965 р., верхнього трикотажу — відповідно 1,9 проти 0,9 шт., взуття шкіряного — 3 пари проти 2,4 пар і т. д.

Про розширення загального обсягу споживання у дев'ятій п'ятирічці свідчить зростання роздрібного товарообороту на 40%. У десятій п'ятирічці цей обсяг збільшиться ще на 27—29% («Радянська Україна», 1976, 2 березня).

Зміна структури споживання (в%) відбивається у структурі витрат сукупного прибутку сім'ї робітника промисловості та сім'ї колгоспника [12, с. 23].

Таблиця 2

Показники	Робітники			Колгоспники		
	1940 р.	1970 р.	1973 р.	1940 р.	1970 р.	1973 р.
Харчування	53,8	35,7	34,2	67,3	40,4	36,9
Придбання тканини взуття та одягу	11,1	15,5	15,3	10,9	15,7	15,2
Придбання меблів, предметів культурно-побутового призначення та послуг	17,5	23,3	22,7	1,2	4,9	5,5

Дані табл. 2 свідчать про те, що в сім'ях робітників і в сім'ях колгоспників питома вага в сукупному прибутку сім'ї витрат на харчування зменшується, а на придбання товарів промислового виготовлення, особливо побутового призначення тривалого користування та послуг збільшується. Це означає, що в трудящих неухильно зростають грошові доходи. Сьогодні сім'я з чотирьох чоловік в середньому на рік купує на 575 крб. більше, ніж п'ять років тому. Але при цьому слід зазначити, що збільшення споживання товарів промислових та послуг у колгоспників відбувається повільніше, що свідчить про наявність ще значної різниці між життєвим рівнем міста і села. Тому Комуністична партія у період розвинутого соціалізму проблемі зближення життєвого рівня робітників і колгоспників надає особливої ваги.

Важливе значення в житті людини мають житлові умови. Комуністична партія цьому питанню завжди приділяла велику увагу. За темпами житлового будівництва наша країна вже давно займає перше місце в світі. На сучасному етапі воно розгорнулося ще більшими темпами. Вже конкретно вирішується завдання забезпечення кожної радянської сім'ї окремою квартирою з усіма комунальними послугами. При цьому житлове будівництво не тільки набуває високих темпів, але й значно підвищується його якість. Тільки за роки дев'ятої п'ятирічки було збудовано понад 11 млн. квартир та індивідуальних будинків, внаслідок чого поліпили свої житлові умови 56 млн. чоловік. За десяту п'ятирічку буде збудовано ще 550 млн. кв. метрів житла («Радянська Україна», 1976, 25 лютого).

Всебічний розвиток особи при соціалізмі включає можливість вияву здібностей людини в праці. Соціалізм ліквідує безробіття, гарантує право на працю і виплату заробітної плати за її кількістю і якістю незалежно від статі й національності. Однак праця ще застається засобом існування людини, хоч вона і є працею на себе і на благо всього суспільства. У період розвинутого соціалізму праця все більше стає першою життєвою потребою людини, важливою умовою її всебічного розвитку. Це обумовлюється полегшенням праці на основі широкого застосування досягнень науково-технічної революції, підвищення енерго-та електроозброєності праці, використання передової техніки та технології. Праця стає все більше науково-організованою. Все повніше починає діяти економічний закон зміни праці, що виявляється в можливості людини оволодіти кількома професіями. Фізична праця набуває рис розумової і навпаки. Робітник дістає можливість об'єднувати у своїй праці виконавчі й організаторські функції та ін. У післявоєнний період значно скоротилася питома вага мало-кваліфікованої праці в народному господарстві. Держава виділяє великі кошти на охорону праці, очищення повітря в цехах, забезпечення технікою безпеки і т. д., що значно поліпило умови праці. Одночасно скорочується робочий тиждень. Це сприяє вирішенню важливої соціальної проблеми — збільшенню вільного часу трудящих. Про велике значення вільного часу в житті людини вказували класики марксизму-ленізму, які називали його багатством суспільства і людини. Цим багатством людина користується для творчої діяльності, задоволення своїх духовних і культурних потреб. Вільний час стає важливою умовою реалізації основної мети соціалізму — забезпечення всебічного розвитку здібностей людини, показником її життєвого рівня. У даний час робочий тиждень в нашій країні скорочено до 40,7 часів, а оплачувані відпустки збільшено для всіх категорій робітників і тепер вони становлять не менше 20 днів. Скорочення робочого часу само по собі ще не означає збільшення вільного часу. Для цього треба зменшити час на трудоміські процеси домашнього господарства. В. І. Ленін мріяв про те, щоб

звільнити жінку від надмірно тяжкої домашньої праці. Зробити цю працю різноманітністю індустріальної, дати змогу жінці брати участь в корисній суспільній праці, розвивати свої здібності. Це завдання у сучасний період успішно вирішується шляхом полегшення і скорочення домашньої праці як на основі її насичення електроприладами домашнього ужитку, так і розвитку сфери побутових послуг, забезпечення всіма комунальними послугами, зменшення часу на поїздки в транспорті, на придбання товарів у торговельній мережі, розширення місць у яслах і дитячих садках, що знижує час на догляд за дітьми, і т. д. Вже у 1974 р. кожні 100 сімей мали 54 холодильники, 61 пральну машину, 14 пылососів та ін., тоді як у 1965 р. їх було відповідно 11, 21 і 7 штук. У рішеннях XXIV з'їзду КПРС підкреслюється: «Забезпечити повніше задоволення попиту трудящих на всі види послуг, підвищити культуру і якість обслуговування населення, скоротити виконання замовлень» [3, с. 311]. Для втілення в життя цього рішення держава в дев'ятій п'ятирічці виділила на розвиток сфери послуг 2783 млн. крб.

У результаті здійснення всього комплексу запланованих заходів кількість часу на домашню роботу постійно зменшується. Вже у 1963 р. цей час був на 25 годин менше, ніж у 1923—1924 роках [13, с. 190]. Це забезпечило підвищення питомої ваги жінок у народному господарстві з 24% у 1928 р. до 50% у 1966 р.

Особливістю сучасного періоду розвитку радянського суспільства є значне збільшення у людей потреб в культурних і духовних благах. Враховуючи це, Комуністична партія постійно розвиває і зміцнює матеріальну базу культури. У країні кожному трудящому забезпечено право на освіту. У дев'ятій п'ятирічці завершується перехід до обов'язкової середньої освіти. З кожним роком зростає кількість шкіл, технікумів, вузів, професійно-технічних училищ та ін. У 1975 р. 75% зайнятих у народному господарстві мали вищу, середню або спеціальну середню освіту. В країні значно збільшилась кількість наукових працівників, поліпшилась якість їх підготовки.

Підвищення культурного рівня радянського народу наочно виявляється у збільшенні тиражів книг на 288 млн екземплярів за період з 1965 до 1973 рр., газет — на 54 млн, журналів — на 1490 млн. [10, с. 66]. Небувалого розмаху набули всі види мистецтва, література, наука та ін.

Як наслідок здійснення заходів по підвищенню матеріального добробуту в нашій країні значно збільшилась середня тривалість життя — з 32 років у 1913 році до 47 років у 1940 р. та до 70 років у даний час.

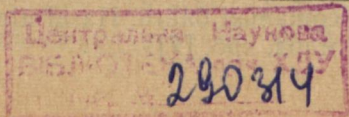
Великого значення в умовах розвинутого соціалізму набувають соціальні фактори життєвого рівня. Сьогодні повніше реалізуються права трудящих на освіту, медичне обслуговування, відпочинок, забезпечення в старості та інші соціальні блага. На ці цілі держава тільки у 1975 р. виділяла 96,7 млрд. крб. [7].

На сучасному етапі розвитку вирішуються різноманітні соціальні проблеми, пов'язані з утвердженням радянського укладу життя. У промові перед виборцями Бауманського виборчого округу Л. І. Брежнев підкреслив: «Кожна людина хоче бути впевненою у своєму завтрашньому дні, у влаштованому майбутньому своїх дітей. У нас створено умови для задоволення цих соціальних потреб. Це — величезне завоювання соціалізму» [4].

Найбільш повне задоволення потреб народу, створення умов для всебічного розвитку особи — це не тимчасова політика нашої партії і радянського уряду, а об'єктивна закономірність соціалізму, що правильно відбивається в економічній політиці. Тому й на далі перспективу партія визначає своїм головним завданням найбільш повну реалізацію об'єктивної мети соціалізму. Це чітко підкреслено Л. І. Брежневим: «Протягом трьох наступних п'ятирічок ми повинні будемо добитися повного достатку високоякісних продуктів харчування, товарів народного споживання, широкого розвитку сфери послуг і відповідного зростання реальних доходів населення» [4].

ЛІТЕРАТУРА

1. Маркс К. і Енгельс Ф. Твори, т. 20, 25, ч. I, II.
2. Ленін В. І. Повн. збір. тв., т. 2, 6, 7, 27, 33.
3. Матеріали XXIV з'їзду КПРС. Київ, Політвидав України, 1971, 360 с.
4. Брежнев Л. І. Промова перед виборцями Бауманського виборчого округу міста Москви. Газ. «Радянська Україна», 15 червня 1974 р.
5. До 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна. Тези ЦК КПРС. Київ, Політвидав України, 1970. 54 с.
6. Государственный план развития народного хозяйства на 1971—1975 годы. Политиздат, М., 1972.
7. О государственном плане развития народного хозяйства СССР на 1975 год. Газ. «Правда», 19 декабря 1974 г.
8. Сообщение ЦСУ СССР «Об итогах выполнения плана развития народного хозяйства СССР за 1974 год». Газ. «Правда», 25 января 1975 г.
9. Народное хозяйство СССР в 1970 году. Статистический ежегодник, М., «Статистика», 1971.
10. Народное хозяйство СССР в 1973 году. Статистический ежегодник, М., «Статистика», 1974.
11. Александров Л. Особенности социалистического расширенного воспроизводства на современном этапе. — «Экономические науки», 1974, № 9, с. 102—108.
12. Ажнюк Н. А. Народное потребление и изменения в его структуре на современном этапе развития социализма. Автореферат. Львов, 1975. 26 с.
13. Болгов В. И. Бюджет времени при социализме. М., «Наука», 1973. 286 с.
14. Ефимов А. Научное обоснование долгосрочного кредита. — «Вопросы экономики», 1974, № 2, с. 32—43.
15. Саркисян Г. С., Кузнецова В. П. Потребности и доход семьи. М., «Экономика», 1967. 176 с.
16. Тихонов С. М. Необходимый продукт в условиях развитого социализма. Л., 1974. 193 с.
17. Саркисян Г. С. Основной экономический закон социализма. М., «Экономика», 1975. 54 с.

Грінченко М. М. В. І. Ленін про соціально-економічні корені меншовизму	3
Бондаренко В. Ф. Про об'єктивне і суб'єктивне в реалізації економічних законів при соціалізмі	12
Мамалуй О. О. Структура сукупного суспільного продукту і співвідношення двох підрозділів суспільного виробництва при соціалізмі	18
Яворська Л. М. Безперервне підвищення народного добробуту — закономірність соціалістичного суспільства	26
Гейтенко М. Л. Суспільні фонди споживання — форма реалізації загальнонародних інтересів	34
Матвійчук Н. Й. Економічна природа гарантованої оплати праці в колгоспах і фактори її забезпечення	40
Тютюнникова С. В. Необхідний продукт у системі економічних віднолин розвинутого соціалізму	48
Мірошников В. І. Деякі особливості формування фонду нагромадження в умовах розвинутого соціалізму	54
Гончаров О. М. Про суть процесу усупільнення виробництва	60
Писарева Л. Є. Невиробнича сфера та її роль в комплексному розвитку народного господарства	65
Могилівський М. М. Економічне стимулювання технічного прогресу в колгоспному виробництві	70
Удод А. М., Лимар Я. О. Науково-технічний прогрес і підвищення ефективності використання робочої сили в колгоспах	75
Головінова В. Т. Прямі, господарські зв'язки між промисловістю і торгівлею	80
Глущенко В. В. Деякі питання критики буржуазних поглядів на потреби як економічну категорію	86
Мамалуй О. П., Артамонова Л. С. Підвищення життєвого рівня радянського народу у період розвинутого соціалізму	92

ВЕСТНИК ХАРЬКОВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

№ 146

Актуальные экономические проблемы развитого социализма
(на украинском языке)

Издательское объединение «Вища школа»
Издательство при Харьковском
государственном университете

Редактор М. З. Аляб'єв
Художній редактор А. С. Романова
Технічний редактор Г. П. Александрова
Коректор Г. В. Євлахова

Передає до набору 1/IX 1975 р. Підписано до друку 28/VII 1976 р. Формат 60×90¹/₁₆. Папір друкарський № 2. Умовн. друк. арк. 6,5. Обл.-вид. арк. 7. Тираж 1000. Зам. 2192. БЦ 50191.
Ціна 42 коп.

Видавництво видавничого об'єднання «Вища школа» при
Харківському державному університеті.
310003, Харків, 3, Університетська, 16.

Харківська друкарня № 16 Обласного управління в справах
видавництв, поліграфії і книжкової торгівлі.
310003, Харків, 3, Університетська, 16.